

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.16.32>

ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

Довбань Ігор Миколайович,
кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)

У статті здійснено поділ детермінантів, що впливають на вчинення злочинів державними службовцями, на три рівні: 1) макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища та процеси, що зумовлюють учинення злочинів державними службовцями, є похідними від причин та умов злочинності загалом у країні; 2) мікрорівень (в окремих соціальних групах) – які притаманні саме злочинам у сфері службової діяльності та сприяють учиненню інших злочинів; 3) особистісний рівень (окремих особистостей) – це безпосередні причини й умови конкретної особистої злочинної поведінки державного службовця. Наведено класифікацію обставин, що зумовлюють учинення злочинів державними службовцями на макро- та мікрорівнях, за такими ознаками: а) за характером і сферами життєдіяльності (політичними, соціально-економічними тощо); б) за джерелами (зовнішніми та внутрішніми); в) за масштабами (загальнодержавними, регіональними, місцевими, відомчими, вузькослужбовими, побутовими); г) за інтенсивністю, характером проявів і можливими шкідливими наслідками від злочину.

Установлено, що злочинність державних службовців пов'язана із цілою системою причин та умов. Зокрема, конфлікт на Донбасі слугує причиною погіршення криміногенної ситуації в країні, адже події на Сході держави цілком природно на неї вплинули, як у зоні проведення операції Об'єднаних Сил, так і за її межами. Живильним джерелом для корупції в Україні є дії, що мають на меті дестабілізувати соціально-політичну та криміногенну ситуацію в державі, поширити невдоволення діяльністю владних структур, сформувані в громадян відчуття нездатності правоохоронних органів забезпечити надійний захист їхніх конституційних прав і свобод.

З'ясовано, що криміногенні фактори, що виступають як детермінанти корупційної злочинності державних службовців, досить численні, різноманітні й зумовлені суттєвими протиріччями в соціально-економічному житті суспільства. Із точки зору їх змістової характеристики вони представлені у вигляді декількох груп: політичні, правові, економічні, організаційно-управлінські та соціально-психологічні фактори.

Ключові слова: детермінанти, макрорівень, мікрорівень, особистісний рівень, корупція, державні службовці.

**DETERMINANTS INFLUENCING THE COMMISSION
OF CRIMES BY PUBLIC SERVANTS**

Dovban Ihor Mykolaiovych,
Candidate of Law Sciences
(Kyiv, Ukraine)

The article divides determinants influencing the commission of crimes by public servants into three levels: 1) macro level (in society as a whole) – these are social phenomena and processes that cause the commission of crimes by public servants and are derived from the causes and conditions of crime in general in a country; 2) micro level (in certain social groups) – which are inherent in crimes in the sphere of official activity and contribute to the commission of other crimes; 3) personal level (of individuals) – these are the immediate causes and conditions of specific personal criminal behavior of a public servant. The classification of circumstances that determine the commission of crimes by public servants at the macro and micro levels, according to the following characteristics: a) the nature and spheres of life (political, socio-economic, etc.); b) by sources (external and internal); c) on a scale (national, regional, local, departmental, narrow-service, household); d) the intensity, nature of the manifestations and possible harmful consequences of a crime.

It has been established that a criminality of public servants is connected with a whole system of causes and conditions. In particular, the conflict in Donbass is a reason for the deterioration of the criminogenic situation in the country, as the events in the East of the country naturally affected it – both in the area of the Joint Forces operation and outside it. A source of corruption for Ukraine is actions aimed at destabilizing the socio-political and criminogenic situation in the country, spreading dissatisfaction with the activities of government agencies, forming a sense of inability of law enforcement agencies to ensure reliable protection of citizens' constitutional rights and freedoms.

It was found that criminogenic factors that act as determinants of corruption crimes of public servants are quite numerous, diverse and due to significant contradictions in the socio-economic life of society. From the point of view of their substantive characteristics, they are presented in the form of several groups: political, legal, economic, organizational and managerial and socio-psychological factors.

Key words: determinants, macro level, micro level, personal level, corruption, public servants.

Постановка проблеми. Феномен криміналізації суспільства на початку ХХІ ст. є одним із визначальних у процесі загальноцивілізаційного розвитку, уносячи до нього корективи, що ставлять під сумнів етичну основу багатьох державних і міждержавних конгломератів, окремих елементів позитивного права, руйнують моральний фундамент як базовий елемент колективної безпеки окремого суспільства й людства загалом. За слушним зауваженням О.П. Дубнова, криміналізація суспільства стала рівномасштабною з мегатенденціями світового розвитку у ХХ–ХХІ ст. з глобальними загрозами світовій спільноті, її міжнародним і національно-державним системам [1, с. 8]. Дійсно, кримінальна загроза сьогодні стоїть в одному ряду з екологічною в лійнійці найбільш суттєвих чинників обструкції виживання й розвитку біологічного виду *homo sapiens*. У зв'язку з цим одним із першочергових завдань наукового співтовариства видається всебічне вивчення детермінаційного комплексу злочинності й вироблення на цій підставі ефективних, сучасних, системних і перспективних заходів запобігання [2, с. 114–115]. Тому запобігання злочинам у будь-якій сфері пов'язане із з'ясуванням джерел злочинів та інших правопорушень.

Неможливо запобігти злочинам, що вчиняються державними службовцями, не вивчивши їх природу, сутність, закономірності розвитку, причини, що їх відтворюють, і негативні наслідки. Успішне проведення запобіжної роботи можливе лише на основі науково обґрунтованих уявлень про причини злочинності, глибокого розкриття умов, із якими пов'язана злочинність у тій чи іншій сфері. Детермінація вивчення злочинності на доктринальному рівні започаткована Н.Ф. Кузнецовою (1984 р.), однак складники детермінаційного комплексу не піддавалася самостійному вивченню, а тому якихось вагомих наукових напрацювань за цим напрямом у галузі кримінологічних знань поки що немає. Натомість існує значна кількість кримінологічних теорій, окремих суджень та ідей, за допомогою яких можна спробувати надати визначення поняття детермінації злочинів, що вчиняються державними службовцями, і визначити її складники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу написання статті становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема В.С. Батиргареевої, І.Г. Богатирьова, О.Ю. Бусол, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, А.Л. Гуринської, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Кальмана, І.І. Карпеця, І.М. Клеймьонова, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, В.К. Максимова, О.А. Мартиненка, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, П.П. Михайленка, А.А. Музики, О.В. Старкова, В.О. Тулякова, В.І. Шакуна та ін.

Водночас низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із з'ясуванням детермінаційного комплексу злочинів, що вчиняються державними службовцями, сьогодні розроблено не в повному обсязі.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування детермінантів, що впливають на вчинення злочинів державними службовцями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причини й умови в кримінології об'єднані родовим поняттям «кримінологічні детермінанти». Проблема детермінації злочинності й окремих її видів є однією з основних у науці кримінології та має велике значення для здійснення ефективної запобіжної діяльності з боку правоохоронних органів. У системі суспільних відносин криміногенні й антикриміногенні явища та процеси взаємопов'язані та співвідносяться як діалектичні протилежності. Вони водночас впливають на суспільну свідомість, однак відображаються, сприймаються та оцінюються колективним розумом по-різному. Унаслідок цього криміногенні явища та процеси закономірно детермінують вибір протиправного шляху досягнення цілей лише певної частини людей, передусім тих, які мають антисуспільну спрямованість свідомості [3].

У кримінології існують різні підходи до класифікації причин та умов злочинності. Найбільш поширеним є поділ цих детермінантів за такими критеріями, як рівень дії, сфера дії та її характер [4–7]. Ураховуючи викладене, доцільним видається поділ детермінантів, що впливають на вчинення злочинів державними службовцями, на три рівні:

- макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, що зумовлюють учинення злочинів державними службовцями та є похідними від причин та умов злочинності загалом у країні;
- мікрорівень (в окремих соціальних групах) – які притаманні саме злочинам у сфері службової діяльності та сприяють учиненню інших злочинів;
- особистісний рівень (окремих особистостей) – це безпосередні причини й умови конкретної особистої злочинної поведінки державного службовця.

Варто зазначити, що детермінанти макрорівня та мікрорівня, з огляду на процес становлення української державності й значні перетворення в економічній, політичній, соціальній, ідеологічній і правовій сферах, вплинули на загострення суперечностей у суспільстві та пригнітили майже всі сфери суспільного життя. Загалом у взаємодії вони сприяли морально-соціальній дезорганізації суспільства, викликали емоційно-психологічне напруження серед населення, зумовили зростання суспільної деструктивності й конфліктності, негативно позначилися на погіршенні криміногенної ситуації в державі.

Також обставини, що зумовлюють учинення злочинів державними службовцями на макро- та мікрорівнях, можна класифікувати за такими ознаками:

- а) за характером і сферами життєдіяльності (політичними, соціально-економічними тощо);
- б) за джерелами (зовнішніми та внутрішніми);
- в) за масштабами (загальнодержавними, регіональними, місцевими, відомчими, вузькослужбовими, побутовими);
- г) за інтенсивністю, характером проявів і можливими шкідливими наслідками від злочину [8–12].

Усі ці ознаки тісно взаємопов'язані, взаємозалежні, а тому й мають розглядатися в сукупності. У зв'язку з динамічним розвитком криміногенної обстановки деякі з них набувають за фактичними й можливими негативними наслідками та завданою шкодою гострішого й пріоритетнішого характеру.

На сучасному етапі на першому плані залишаються внутрішні джерела небезпеки вчинення злочину. Сьогодні держава і суспільство переживають затяжну кризу практично в усіх сферах життєдіяльності, що породжує цілий комплекс реальних і потенціальних можливостей злочинних проявів на рівні всіх об'єктів діяльності органів державної влади.

З найбільш суттєвих державних деформацій кримінологи відзначають криміналізацію влади, її корумпованість (комерціалізацію); проникнення у владні структури представників злочинного світу; заміну державних функцій організованою злочинністю, тіньовою політичною силою [13, с. 23]. Але особливо важливим, вузловим центром проблеми є дослідження механізмів розподілу владних повноважень, які делегуються державі суспільством в економічній сфері. Своєрідність сучасної ситуації полягає в тому, що розвиток злочинного співтовариства вийшов за межі допустимого й перетворився на значущий чинник суспільного розвитку. Аморальність і цинізм у поєднанні з ліберальним раціоналізмом стали вагомою криміногенною детермінантою пострадянського суспільства [14, с. 93].

Злочинність державних службовців пов'язана із цілою системою причин та умов. Зокрема, конфлікт на Донбасі слугує причиною погіршення криміногенної ситуації в країні, адже події на Сході держави цілком природно на неї вплинули як у зоні проведення операції Об'єднаних Сил, так і за її межами. Живильним джерелом для корупції в Україні є дії, що мають на меті дестабілізувати соціально-політичну та криміногенну ситуацію в державі, поширити невдоволення діяльністю владних структур, сформувати в громадян відчуття нездатності правоохоронних органів забезпечити надійний захист їхніх конституційних прав і свобод. Але війна – це виправдання, а не причина, аби не викоринювати систему корупції в Україні. І насамперед варто говорити про реформування найбільш корумпованих галузей економіки, наприклад, енергетичної. Не позбавившись корупції, українцям буде важко виграти війну, тому реформувати неефективну й непрозору систему треба, адже без цього не повернути довіри громадян, необхідної для успішної боротьби з корупцією. На порядку денному

в цій сфері також запровадження належного громадського контролю, створення незалежних медіа тощо. Питанням національної безпеки нині є прозорість на всіх рівнях, що дасть змогу досягти істотного зменшення рівня корупції в державі [15, с. 318–319].

На особистісному рівні серед основних причин виникнення досліджуваної злочинності необхідно визначити:

- наявність певної соціальної, емоційної чи моральної патології особистості;
- психологічну схильність до вчинення правопорушень;
- недосконалість (відсутність) належного особистісного супроводження в органах державної влади.

Залежно від джерел та умов буття людини як соціальної істоти сутність зовнішніх поведінкових форм потенційного корупціонера зумовлюється впливом на психіку соціуму, тобто мікро- та макросередовища; умовами соціалізації, тобто засвоєнням соціальних норм у процесі навчання й виховання; індивідуально-психологічними властивостями; біологічними засадами формування особистості.

Безумовно, що людина є біосоціальною істотою, частина її потреб – суто фізіологічні. Для ілюстрації звернемося до теорії А. Маслоу, яка часто називається пірамідою потреб або ж ієрархічною моделлю потреб людини. Це одна з найбільш відомих і популярних теорій мотивації (need theory чи hierarchy theory), викладена в його роботі «Motivation and Personality» (1954) [16].

Дуже тісно корислива мотиваційна сфера пов'язується з низьким рівнем правової культури та правосвідомості, зневагою до вимог законодавства, що нерідко поєднується зі стійкою переконаністю в прийнятності й доцільності задоволення власних інтересів. Крім цього, не варто залишати поза увагою дію такого вагомого фактору всієї корупційної злочинності, як панівне в суспільстві моральне виправдання та підтримка корупції, що може створювати моральні умови тиску. При цьому такі обставини сприятливим чином позначаються на інтенсифікації впевненості службових осіб у своїй безкарності, що на рівні з такою умовою корупційної злочинності, як неспроможність держави забезпечити повне та своєчасне правосуддя, створює несприятливий фон детермінації корупційних злочинів серед державних службовців. Щодо факторів, то вони також безпосередньо обумовлюються особою злочинця, а саме тією її рисою, що вона уповноважена на виконання організаційно-розпорядчих або інших владних функцій. Загалом причини вчинення злочинів у сфері службової діяльності можна звести до корисливої орієнтації особистості службової особи, а також конформізму, схильності діяти під впливом інших осіб, уникнення прийняття самостійних рішень тощо.

Отже, на основі аналізу макро-, мікро- й особистісного рівнів варто виокремити такі дії чиновників, що пов'язані з розподілом державних замовлень, виділенням бюджетних коштів, великими кредитами, зміною форм власності, розподілом коштів іноземних позик, наданням пільг великим компаніям, наданням права на безакцизну або безмитну торгівлю тощо. Одним із таких видів протизаконних дій є лобювання державними службовцями високого рангу інтересів певних промислових або фінансових груп і тиск, дискредитація, упереджені перевірки конкурентів цих груп з боку державних органів [17, с. 96]. До «низової» корупції належать отримання неправомірної вигоди за надання послуг, що входять до кола функціональних обов'язків державних службовців, – розподіл житла, візування чи реєстрація документів громадян, видача довідок, відомчий контроль за роботою підприємств і організацій тощо [18].

Корупцією в системі органів державної влади є зловживання посадовою особою державною владою, керівником чи службовцем органу державної влади для

одержання будь-якої незаконної вигоди для себе чи третіх осіб, пов'язаної з проходження державної служби. Причинами корупції в системі органів державної влади можна визначити: зрощування державного апарату з підприємницькими й комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротації кадрів; низький рівень оплати праці й надання соціальних послуг.

Без урахування глобальних впливів на вітчизняну корупцію все це є лікуванням не хвороби, а її симптомів. Дійсні витоки корупції в Україні зумовлені саме такими впливами. Так, аналіз проблем корупції в Україні з позицій достатньо загальної теорії управління дає змогу дійти таких висновків. Сьогодні найвищі щаблі державної влади в Україні представлені особами, які фактично є підконтрольними та підзвітними певним центрам глобального управління. Те саме можна сказати й про керівництво опозиції (з різницею в суб'єктах геополітики, які здійснюють контроль). Водночас головною рушійною силою політичної боротьби в Україні є використання державної влади для власного збагачення, зміцнення та розширення власного бізнесу. Для цієї боротьби необхідні значні ресурси. Особи, які перебувають при владі, мають у цьому плані більш широкі можливості, що зумовлені їх доступом до державного бюджету й захищеністю власного бізнесу. Вони володіють можливостями як структурного, так і безструктурного управління [19, с. 83].

Структурне управління представлене використанням можливостей державного апарату (адміністративного ресурсу), зокрема прокуратури, СБУ, поліції, міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій. Безструктурне здійснюється шляхом корупційного фінансування прийняття «потрібних» законів Верховною Радою України, видання нормативно-правових актів органами виконавчої влади (замовне правотворення) з метою легітимізації потрібних схем правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Особи, які лише претендують на доступ до державної влади (опозиція), обмежені в ресурсах, а тому змушені відшукувати інвесторів як усередині країни, так і за її межами. Ці інвестиції використовуються для організації «інформаційних атак» на владу, проведення масових протестних акцій, створення громадських рухів, партій, незаконних воєнізованих формувань (а також підкуп лідерів уже наявних).

До зарубіжних «інвесторів» звертаються й представники влади цілком офіційно: для отримання позик, кредитів.

В умовах інтенсивної глобалізації, незважаючи на ілюзорні суперечності між Старим і Новим світом, процеси глобального управління на економічному пріоритеті є консолідованими та замкненими в системі найбагатших кланів світу, які володіють переважною частиною ресурсів планети. Саме вони і є реальними «інвесторами» як влади, так й опозиції в Україні.

Надаючи офіційні кредити та позики сучасним представникам державної влади, зарубіжні «інвестори» навмисно не запроваджують ефективної системи контролю за їх використанням (створюється лише ілюзія у формі імітування активного запровадження та «бурхливої» діяльності антикорупційних органів), чим дають можливість їх розкрадання. Розкрадені кошти здебільшого опиняються в офшорах, які контролюють ті самі «інвестори». Цим досягають одночасного виконання декількох завдань: 1) одержання можливості прямого управління діями поточних представників влади через повністю підконтрольні антикорупційні органи;

2) уведення України в усе більшу та більшу боргову кабалу (з подальшим «законним» захопленням території, акваторії, природних ресурсів); 3) збереження вкладених коштів (контроль офшорів + обслуговування Україною зовнішнього боргу у формі виplat за відсотками).

Висновки. Отже, до детермінантів, що впливають на вчинення злочинів державними службовцями, належать зрощування державного апарату з підприємницькими й комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротачії кадрів; низький рівень оплати праці й надання соціальних послуг.

Список використаних джерел:

1. Дубнов А.П., Дубовцев В.А. Философия преступности: проблемы криминализации российского общества. Екатеринбург : Ява, 1999. 288 с.
2. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса-плюс, 2013. 524 с.
3. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминалогической детерминации / под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1984. 208 с.
4. Криминалогия : учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2009. 800 с.
5. Криминалогия : учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : НОРМА, 2007. 912 с.
6. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
7. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В.В. Чернея та О.М. Джужі. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
8. Номоконов В.А. Преступное поведение: детерминизм и ответственность : монография. Владивосток : Дальневосточ. ун-т, 1989. 160 с.
9. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2007. 232 с.
10. Новаков О.С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 210 с.
11. Ігнатов О.М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження : монографія. Харків : Формат Плюс, 2008. 296 с.
12. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В.І. Шакуна. Київ : Алерта, 2012. 160 с.
13. Скобликов П. «Теневая юстиция»: формы проявления и реализации. *Российская юстиция*. 1998. № 10. С. 22–24.
14. Яковенко И.Г. Цивилизация и варварство современной России. *Общественные науки и современность*. 1996. № 4. С. 90–93.
15. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.Л. Федоренка. Київ : Вид-во Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

16. Maslow Abraham H. Motivation and personality. 2nd ed. New York : Harper & Row, 1970. 369 p.
17. Скулиш Є. Форми та види корупції: проблеми класифікації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 93–100.
18. Топчій В.В., Шкелебей В.А., Супрун Т.М. Публічно-правова протидія корупції : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 208 с.
19. Грібов М.Л. Причини корупції в Україні: міжнародний вимір. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 81–87.